

- 72 interessét usque diem 14-am praeterit mensis aprilis anni delabentis 1766. (latin): kamatját múlt április hó 14-ig folyó 1766 év.
- 73 sub 14-a mensis praeteria aprilis anni de labentis 1766 praenotati emanált chartabiancalis obligatoriájokat (latin): 1766. április 14-én kiadott kitöltetlen kötelezvényt, jelenlévők elismerjük
- 74 circumstantia (latin): körülmény.
- 75 tenore (latin): értelmében.
- 76 elocálta (latin): kihelyezte.
- 77 successoris qualiter quietáljuk (latin): örököseit ugyanúgy nyugtázzuk.
- 78 in forma et modo depositi: formájában és módjában letett.
- 79 offerálta (latin): felajánlotta.
- 80–81 punctualiter (latin): pontosan.
- 82 m. p. l. s.= manu propria, locus sigilli (latin): saját kézzel, a pecsét helye.
- 83 rectora (latin): vezetője, iskolamestere.

Templom, amely összeköt

ALSÓBELED EGYHÁZTÖRTÉNETE

1777-TŐL 1920-IG

A Pinka völgyében fekvő, ma az ausztriai Bildeinhez tartozó Alsóbeled község a trianoni békeszerződésig a történeti Vas vármegye részeként a Szombathelyi Járáshoz tartozott. A falut, a Pinka völgyének több más községéhez hasonlóan (Vaskeresztes, Pornóapáti) a történelem folyamán végig német anyanyelvűek lakták. A települést tehát földrajzi adottságai és az egykori közös közigazgatás miatt már eleve számos szál köti a környező magyarországi községekhez.

A fentiek mellett a kutatók és a helytörténészek figyelmét eddig elkerülte egy nagyon fontos vallási és ideológiai kapocs, amely Alsóbeled és a Pinka völgyének több más települése között fennáll. Az egykori pornó apátság falvai az uradalomhoz tartozó jogok és kötelezettségek okán egyfajta szimbiózisban éltek egymás mellett.

A pornói apátságot a XII. század végén a Ják nembeli Mika (Mycha) alapította. Mika unokája, I. Csépán fia, 1219-ben belépett a szentgotthárdi ciszterciek közé, s kérelmére a pornói monostort alávetették a szentgotthárdinak. Ezt II. András király 1221-ben engedélyezte. A Pinka mocsarain létrejött monostor fenntartására az alapító Alsóbeleddel együtt négy falut rendelt. Ezekben a falvakban minden bizonnyal már a ciszterci szerzetesek vállalták magukra az egyházszervezés feladatát, így valószínűleg ők építették fel a vaskeresztesi és az alsóbeledi templomokat is.

Az apátsági uradalom birtokosa egyháztörténeti szempontból különös jelentőséggel bírt, ugyanis ő rendelkezett az uradalomhoz tartozó falvak kegyúri jogával. A kegyúri jog ősi, középkori gyökerekkel rendelkezik. Több változata ismert: létezett intézményhez és földhöz kötött kegyúri jog. Magyarországon elsősorban ez utóbbi terjedt el. A jog lényege, hogy az a birtokos, aki templomot alapított, birtoka tulajdonjogával magára vállalta a megalapított templom, plébánia vagy iskola karbantar-

tását. Ennek fejében a kegyurat számos tiszteletbeli és gyakorlati jog illette meg: felírathatta nevét vagy címerét a templomra, kitüntető hely, adott ünnepélyes alkalomkor külön tömjénezés illette meg, halála esetén szentmisét mondtak érte. Különleges esetben, ha kérte, az egyházi javadalomból segélyezés illethette meg akkor, ha a kegyúr természetes személynek számított. Legfontosabb jogosultsága azonban a plébános kiválasztásában állt, ez volt a jelölés joga. A püspök által kiírt pályázaton indulók közül, kijelölte a számára alkalmas egyházi személyt, s ha a kiválasztott a szükséges kánonjogi feltételeknek megfelelt, úgy a püspök köteles volt a „jelöltet” beiktatni. Amennyiben a jelölt alkalmatlannak bizonyult – magyarán nem rendelkezett a plébánosi tiszthez nélkülözhetetlen úgynevezett „zsinati vizsgával” – úgy a kegyúrnak jogában állt új jelöltet állítani.¹

A pornói uradalmat hosszú ideig nem magánszemély, hanem testület birtokolta. Miután a ciszterci szerzetesek 1532 körül elhagyták a települést, a javadalmat a győri püspök kapta meg, aki 1640-ben átadta azt a jezsuita rendnek soproni kollégiumuk fenntartására. A jezsuiták 1773. évi feloszlását követően a javadalom előbb a válásalapra, majd egy cserével 1803-ban Esterházy Károly grófra szállt. Tőle 1825-ben Lichtenstein János herceg vásárolta meg, ezt követően az uradalom 1832-ben Habsburg-Estei Ferenc főherceg Modena és Reggio uralkodó hercegének tulajdonába került.² A család a pornói uradalom mellett birtokolta a sárvárit is, így kegyurasága alá tartoztak a csényei, sárvári, egervölgyi, valamint az alsóbeledi, németkeresztesi, pinkamindszenti és pornói templomok. Ezen települések szakrális építményei között – a közös kegyúr személyéből kifolyólag – számos párhuzam figyelhető meg.

Miután a ciszterciek elhagyták kolostorukat, valószínűleg az apátság épülete olyan állapotba került, hogy az már nem volt alkalmas arra, hogy a plébániaközpont szerepét betöltse. Az 1697-es Kazó-féle canonica visitatio szerint Alsóbeledhez tartozott Pornóapáti, Felsőbeled és Pokolfalu. 1757-ben a plébánia a Németújvári esperesi kerületbe tartozott. A szombathelyi egyházmegye 1777. évi megalapítását követően Szily püspök jelentős egyházigazgatási reformokat vezetett be, amelyek érintették az alsóbeledi plébániát is. 1780 után, a canonica visitatio eredményeit figyelembe véve a püspök Pornóapátit, az ősi központot leválasztotta a plébániáról és önálló plébániai jogot adott neki. Esperesi szinten Alsóbeled végig a németújvári főesperességhez tartozott, ezen belül 1824-ben a németújvári alsó, 1868-ban a németújvári, 1914-ben a pinkavölgyi esperesi kerülethez sorolták.

AZ ALSÓBELEDI TEMPLOM

A plébánia temploma egyértelműen középkori eredetű. Patrocíniuma Szent Vid, vagy Vitus is rendkívül ősi. A tiszteletére a szombathelyi egyházmegyében az alsóbeledin kívül csak egy templomot szenteltek, a már a honfoglalás előtt megalapított velemi Szent Vid-kápolnát.

A beledi templom kora középkori alapítására utal a templom szentélyének keleti tájolása, valamint a déli oldalon látható indás motívummal díszített kapu. Az 1697 novemberében Kazó István által készített canonica vizitáció szerint a templomhoz

tartozott egy cseréppel fedett torony is, amelyben egy közepes nagyságú harang állt. Fából készült festett kórossal, szószékkal, valamint elegendő számú és alkalmas paddal rendelkezett, padlózatát téglából rakták. A szentélyhez egy nagy oltár tartozott, amelynek szobrai szépen festettek és díszítettek, de rendelkezett a templom egy kisebb hordozható és díszíthető kettős oltárral is. A boltíves sekrestyéje a templomhoz épült. Két tabernákulum közül az egyiket a templom falában helyezték el, a nagyobbikat a templom közepén.³

1744-ben a templomot Kager Mihály alsóbeledi lakos hagyatékából felújították, s jó karba helyezték.⁴ Az 1757-es canonica visitatio megjegyzi, hogy, bár a templomot Szent Vid tiszteletére szentelték, akinek búcsúját megünnepelték, de a tartottak búcsút július 16-án Szent Skapuláré (Kármelhegyi Boldogasszony) ünnepén, továbbá november 11-én Toures-i Szent Márton napján is.

A templom ekkor két ajtóval bírt, egy nyugaton és egy délen, a harmadik ajtó a sekrestyét nyitotta. Három oltárral rendelkezett, amelyek nem voltak felszentelve: Szent Vitus (mint főoltár) Szűz Mária és Pádúai Szent Antal-oltárok. A főoltár márványból készült, díszes aranyozott ruhájú szobrokkal látták el. Közepén a már említett szent vértanúhalálát ábrázoló képet helyezték el. A Mária-oltár feltehetőleg a Kármelhegyi Boldogasszony-oltár lehetett, a helyi skapuláré társulat oltáraként funkcionált. Ezt a hitbuzgalmi csoportot Alsóbeleden Antweiler Mihály kármelita szerzetes alapította 1721-ben. A társulat folyamatosan fejlődött, míg II. József rendeletei okán 1784-ben megszűntették.⁵

Somogy püspök 1812-ben történt visitációja a három oltár mellett megemlíti, hogy a templom kórusa téglából, a szószéke ekkor fából készült. A hajóban harminc pad, egy szenteltvíz tartó valamint egy örökmécs állt.⁶

1822-ben a kegyúr, Esterházy Vince hozzájárulásából a templomot restaurálták és jó karba helyezték a templom tetejét.⁷

1888-ban a plébános felkérte a jó nevű szombathelyi Heckenast céget a templom kifestésére és a szükséges aranyozási munkák elvégzésére. A munkálatok lefolytatásába – a kegyúri engedély beszerzését követően – Hidasy püspök beleegyezett.⁸

A leromlott állapotú sekrestyét 1896-ban Schiefer plébános 250 korona értékben felújította, amelyre püspöki engedélyt nyert.⁹ 1898-ban pedig Szent Sírt állítottak a templomban.

Az alsóbeledi plébánia templom udvarát 1912-ben a plébános rendbe kívánta hozni. Az alapvető gond abban állt, hogy a templom lejtős területen feküdt és a nyári esők már-már kimosták az alapfalazatot. A helyzetet tovább súlyosbította, hogy a területet 1776-ig temetőnek használták, és a víz már több helyütt az ősi csontokat is kimosta. Kerítés hiányában gyakran sertések lepték el a szent helyet és a csontokat elvitték. Mivel a templom közvetlenül az országút mellett feküdt, gyakran állatok lepték el a környékét. Szükségessé vált tehát egy kerítésfal felépítése. Schiefer ennek alapfalát terméskőből képzelte el, rá 41-51 cm-es magasságban téglafalat tervezett, erre pedig drótkerítést. A költségek mintegy 1500 koronára rúgtak, a kivitelezést Horidekker Sándor, budapesti iparosra kívánta bízni. Sajnos a beruházás anyagi ter-

heit nem lehetett a kegyúrra terhelni, ugyanis a fal teljesen új létesítménynek számított, amelynek fenntartását a canonica visitatiók nem szabályozták. Így a költségeket a plébános a templompénztárból kívánta fedezni, továbbá számított a hívek áldozatkészségére is.¹⁰

Az orgona keletkezésének idejéről alig tudunk valamit. Szily-féle vizitáció már tud egy jó állapotban lévő orgonáról. Feltehetőleg ezt írja le a Somogy-féle egyházlátogatás, amely egy 6 regiszteres orgonáról tudósít. 1832-ben a Böle-féle vizitáció szerint 1827-ben a templom 8 variációs orgonáját felújították és konzerválták.¹¹ Ezt követően sokáig nem szóltak forrásaink a templom hangszeréről, míg 1915-ben a templompénztár terhére, 300 korona értékben felújították az orgonát.¹²

1781-ben a Szily-féle vizitáció szerint a toronyban három harang állt: a 870 fontos harangot a Szeplőtelenül fogantatott Boldogságos Szűz Mária, a 470 fontos Szent József, míg a legkisebb 227 font súlyút Szent István király tiszteletére szentelte a bécsi érsek.¹³ 1812-ben Somogy püspök visitátorai is három harangot találtak a toronyban, de ők úgy tudták, hogy a legnagyobb harangot nem a Szeplőtelenül Fogantatott Szűz Mária, hanem a Szent Kereszt tiszteletére szentelték.¹⁴ Ezt az állítást az 1832-ben készült Böle-vizitáció is megerősítette, így feltételezhetjük, hogy 1781 és 1812 között a toronyba új harang kerülhetett, ugyanis a titulusváltás meglehetősen ritkaság számba ment.

A középső harang 1914-ben – mivel a harangláb meglazult és a kis harang ráesett – megrepedt és használhatatlanná vált. Az új harangot Seltenhofer Frigyes soproni harangöntő ajánlatát elfogadva, mintegy 505 koronáért készítették el.¹⁵

A világháború során a három harangot az Osztrák–Magyar Monarchia hadserege „bevonultatta”, s beolvastotta. Azonban a beledi hívek még 1920-ban gyűjtést rendeztek, és amerikai segítséggel, valamint a templompénztár 20 000 koronás hozzájárulásával felkérték ismét a soproni Seltenhofer céget, hogy a régi harangok méretében 176 658 korona értékben készítse el a templom három harangját.¹⁶

TEMETŐK ÉS EGYHÁZI EMLÉKEK

A középkor embere temetőjét igyekezett – részben az ókeresztény hagyományt ápolva – minél közelebb elhelyezni a templomhoz. Így történt ez Alsó- és Felsőbeled esetében is. A falubeliek ezt az ősi temetőt használták Mária Terézia uralkodásának kezdetéig 1777-ig, amikor is közegészségügyi okokból a Magyar Királyi Helytartótanács elrendelte, hogy a temetőt a lakott területen kívül kell létrehozniuk. Ekkor létesült az alsóbeledi temető is. A temetőről az első forrásunk a II. József kori katonai térkép, amely Vas megyében az 1780-as években készült. A temetőben található Szentháromság-szobor a talapzat felirata szerint 1735-ben került felállításra. Feltételezésünk szerint a szobrot a plébánia akkori kegyura, a jezsuita rend állíthatta. A Szentháromság-oszlopok emelése a XVIII. században meglehetősen gyakorinak mondható. Ennek oka részben a tridenti egyetemes zsinat, részben pedig a Rákóczi-szabadságharcot követő pestisjárványra vezethető vissza. Vas megyében úgy tűnik, ezek elterjedésére jelentős hatást gyakorolt a jezsuita rend megyei jelenléte. Így az alsóbeledi szobor

jelentős párhuzamot mutat a vaskeresztesi és kőszegi Szentháromság-oszlopokkal. Magától értetődik, hogy beledi szobor eredeti helye – hasonlóan a szintén a jezsuiták kegyuraságához tartozó vaskeresztesi plébánia Szentháromság-szobrához – valahol a falu központjában lehetett, de mivel ott valószínűleg útban volt (mint ahogy történt az Vaskeresztesen is) a szobor áthelyezésre került. Ezt igazolja az 1757-es Batthyány-féle vizitáció is, amely a temető áthelyezése előtt harminc évvel készült. E szerint a szobor a templom előtt helyezkedik el (prope Ecclesiam Sanctissimae Trinitatis).¹⁷ 1779-ben már a temető áthelyezésre került a szoborral együtt, amelyet forrásunk szerint a szobrot a község állíttatta, ez azonban a szobor költségeit tekintve nem tekinthető bizonyosnak. Sokkal valószínűbb, hogy a szobrot a jezsuiták állították, azonban a rend 1773. évi feloszlását követően a fenntartás terhét a község vállalta magára. Ezt a bizonytalan helyzetet oldotta fel 1792-re Eberhardt István 42 Forint értékben alapítványt tett a Szentháromság és a Nepomuki Szent János szobrok fenntartására.¹⁸

1904-ben a szobor felújításra szorult, s e munkával, Schiefer plébános a szombathelyi székhelyű Lewish Róbert cégét bízta meg, aki mintegy 150 korona összegért vállalta a munkát. Ezt az alapítványi tőkéből finanszírozták.¹⁹

Az 1757-es egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint az alsóbeledi mező közepén állt egy szűz Mária-szobor kápolnában, a mezőn túl a már említett Nepomuki Szent János-szobor és szintén a mezőn állt egy Boldogságos Szűz Máriát ábrázoló szobor a szentek sokaságával. (Item in Campo Statua Beatae Virginis Mariae pluribus aliis Sanctorum et Sanctarum Statuis Stipata).²⁰ Feltehetőleg ez lehet a mai templom téren álló „Immaculata szobor”. Ennek értékével és korával Schiefer József plébános is tisztában lehetett, ugyanis egy 1901-ben kelt levelében XVIII. század elejére tette keletkezésének korát. Feltehetőleg a plébános közbenjárására történt, hogy Stangl János 1903-ban úgy döntött, hogy Mária-szobor fenntartására 100 korona értékű alapítványt tesz, ezzel biztosítva az értékes műalkotás fenntartását.²¹

A szoborcsoport tetején a mennybe felvett Szűzanya állhat égi dicsőségben angyalokkal körülvéve. Az alkotás egy szőlőindákkal díszített oszlopon pihen, amelynek talpzatát Szent Rozália domborműve díszíti. Szent Rozáliát általában a pestis ellen hívták a XVIII. században segítségül. Vas vármegyében a legnagyobb pestisjárvány a Rákóczi-szabadságharc után tört ki 1711-ben.

A Mária-szobor kialakítása sok párhuzamot mutat a Sorkifaludhoz tartozó Taródháza Mária-szobrával. Ezt a műalkotást Márffy Anna állíthatta, a jelenlegi kutatások szerint valamikor 1714 és 1758 között, amely időpont megegyezhet a az alsóbeledi szobor keletkezésével.²²

1807-ben a Pinka folyón túl a Pinkatótfaluba vezető út mellett Moser György Szent Flórián-szobrot állíttatott és a szobor fölé kápolnát emeltek. Az alapítvány azonban feltehetőleg elértéktelenedett, emiatt 1856-ban újat kellett létrehozni, ennek tőkéjét Schramel Anna tette le.²³ A kis kápolnát ennek tőkének a felhasználásával újjították fel 1897-ben.²⁴

Még ugyanezen évben az Amerikában dolgozó alsóbelediek alapítványából létesült egy kereszt a templom előtt. Sajnos ennek jelenlegi helyéről semmit sem tudunk.

Enger János és neje Garger Mária állíttatta a község Lourdes-i Mária-szobrát 1914-ben. A ma is álló szobor talapzatának felirata: Oh Maria! Ohne Sünde empfangen bitte für uns, die wir zu dir unseres Zuflucht nehmen. Gewidmet von Johann und Maria Enger 1914.

Az 1914-es plébánia leltárban a fentiekén kívül szerepelnek még szobrok illetve kápolnák, azonban ezekhez nem tartozott alapítvány, vagy amiatt, mert a kegyúr állíttatta, vagy azért, mert a község, amelynek így nem kellett alapítványt tennie. Ezek közé tartoztak a Felsőbeleden a Pornóapátiba vezető út mellett felállított mezei kápolnák. Az egyikben jelenleg Szent Vitus-, a másikban egy Jézus Szíve-szobor található ezek eredetéről nem rendelkezünk adattal, de azt tudjuk, hogy mindkét kápolna jól kivehető a XVIII. század végén készült úgynevezett II. József-féle katonai térképén.

A kegyúr kötelmeit a canonica visitatio tartalmazta, és ami általában nemcsak a templom, hanem az iskola fenntartására is kiterjedt. Ennek elemzésére azonban jelen tanulmány nem tér ki, hisz az iskola kialakításánál egyéni építészeti és művészeti megoldásokat általában nem alkalmaztak.

Alsóbeled kegyúri pozícióját hosszú ideig nem természetes személy, hanem vagy szerzetesrend, vagy pedig a Vallásalap töltötte be. Sajnos ez utóbbi kegyúri működése nem sok sajátosságot hordoz magában, ugyanis ilyen esetekben a bár a templomok karbantartásának költségeit a Vallásalap finanszírozta, de a kivitelezés megszervezését általában – plébánosán keresztül – a püspökség vállalta magára. Ellenben a jezsuita rend teológiai nézeteiből számos visszaköszön az épületek, vagy vallási emlékek kialakításának módján.

Az alsóbeledi templom, és templomot körülvevő szakrális tárgyak története bizonyítja, hogy a kegyúr szerepe és működése nem pusztán arra szorítkozik, hogy finanszírozza a templom karbantartását, de azáltal, hogy irányítja a beruházásokat, befolyásolja vagy meghatározza a templomokon dolgozó szakemberek és művészek kiválasztását is. Ennek következtében a kegyúr joghatósága alá tartozó falvak és templomok művészi megoldásai párhuzamokat mutathatnak egymással, ami a templomok történetét kutató szakemberek dolgát több esetben megkönnyítheti, hisz a rendelkezésre álló művészettörténeti mozaikok adott esetben kiegészíthetik egymást. Ezért kiemelten fontos volna, hogy az egy uradalomhoz tartozó falvak építész-, egyház- és művészettörténeti kutatását együtt kezeljük. Alsóbeled esetében ez azt jelenti, hogy azt a templomkutatást, amelyet a falu esetében rendelkezésünkre áll, ki kell terjeszteni a határ magyar oldalára, azaz a kutatást el kell végezni Pornóapátira, Vaskeresztesre és Pinkamindszentre vonatkozóan. Remélhetőleg ennek elvégzésére a jövőben sor kerülhet.

AZ ALSÓBELEDI PLÉBÁNIA NEM JAVADALMI ALAPÍTVÁNYAINAK KIMUTATÁSA 1914

Az alapítás ideje	Az alapító neve	Az alapítvány eredeti összege	Az alapítvány célja	Engedély száma
1792	Eberhardt István	42	Szentháromság és a Nepomuki Szent János szobor fenntartása	
1827	Moser György	8,40	Szent Flórián szobor	
1856	Schramel Anna	12,60	Szent Flórián szobor	
1895	Kána György	40	Síremlék fenntartása	
1903	Stangl János	100	Mária-szobor fenntartása	3173/1903
1903	Az Amerikában dolgozó alsóbelediek	101,90	A templomtérré felállított kereszt	3758/1903
1908	Hívek adománya		Az alsóbeledi temető fenntartása	
1914	Enger János és neje Garger Mária	100	Lourdes-i Mária-szobor fenntartása	5884/1914
1914	Hívek adománya	-	Harangok fenntartása	

JEGYZETEK

- 1 Kornek Sándor: Egyházmegyei kézikönyve. Különös tekintettel a magyar egyházi viszonyaira. Bp. 1894. 195.
- 2 Horváth Ernő: A pornói apátság története. Pécs, 1930. 61. p
- 3 Jenő Házi: Die kanonische Visitation des Stefan Kazó Archidiakon von Eisenburg/Vasvár im Burgenland in den Jahren 1697-1698. 194. p.
- 4 SzEL, Somogyi vizitáció, Alsóbeled, 2. p.
- 5 Krasznýnszky János: Szűz Mária tiszteletének nyilvánulása hazánkban. Magyar Sion 1902 935. p.
- 6 SzEL, Somogyi vizitáció, Alsóbeled, 2. p.
- 7 SzEL, Bőle vizitáció, 107.p.
- 8 SzEL Ac 1946/1888.
- 9 SzEL Ac 874/1896. Az irat sajnos nincs meg, az adatot csak az iktatókönyv alapján tudjuk.
- 10 SzEL Ac 750-751/1912.
- 11 SzEL Bőle-féle visitatio, Alsóbeled 107. p.
- 12 SzEL AC 4182/1915.
- 13 SzEL, Szily-féle visitatio Alsóbeled 3. p.
- 14 SzEL, Somogyi vizitáció, Alsóbeled, 2. p.
- 15 SzEL, Ac 2935/1914.
- 16 SzEL AC 6609/1920.
- 17 Kanonische Visitation 1757 Südburgenland. Bearbeitet von: Josef Buzas. Eisenstadt, 1982. 329. p.
- 18 SzEL Templomszámadások 1914. (I.1. f/181.). Kimutatások nem javadalmas alapítványokról, Alsóbeled.
- 19 SzEL Ac 3376/1904.
- 20 Kanonische Visitation 1757 Südburgenland. Bearbeitet von: Josef Buzas. Eisenstadt, 1982. 329.
- 21 SzEL Templomszámadások 1914. (I.1. f/181.). Kimutatások nem javadalmas alapítványokról, Alsóbeled.
- 22 Farkas Kálmáné: A Sorkifalud-Taródházán álló barokk Mária-oszlop. Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények 1996. 4. sz. 65.p.
- 23 SzEL Templomszámadások 1914. (I.1. f/181.). Kimutatások nem javadalmas alapítványokról, Alsóbeled.